

Narodil jsem se v roce 1941 na Slovensku, v Dolné Seči, okres Levice, v rodině olašských Romů. V této obci se olaští Romové usadili už ve druhé polovině 19. století. Mohlo to být někdy v letech 1860 nebo 1870, když se první Romové, tři bratři, dostali do Dolné Seče. A až dodnes tam bydlí, na stejném místě. Protože my nejsme takoví, že bychom kočovali nebo se toulali. Ne. A Romové obecně? Někdo tvrdí, že mají kočování v krvi. Ale nemají. Nemají v krvi, že by se chtěli toulat. Raději sedí v klidu doma. Jenomže my Romové jsme k tomu byli donucení gádži. Gádžové přicházeli a říkali: „Odejděte odtud, tady nesmíte být, to jsou moje pozemky, tady to je moje, můj majetek. Jděte pryč!“ A vyháněli Romy. A Romové museli někam odejít. „No dobře, půjdu odsud pryč na jiné místo!“ A tak Romové museli odejít jinam. A proto nám říkají, že jsme tuláci, že jezdíme všude možně. Ale tak to není!

Romové z Dolné Seče kdysi jezdili s vozy a s koňmi. Tím se dříve živili. Protože jiné možnosti nebyly, pouze kupovat a prodávat koně. Do práce je nevzali, nebylo z čeho žít. Až do války bylo jejich jedinou obživou handlování s koňmi. Žádné jiné příležitosti nebyly. Ale přitom stále bydleli na stejném místě v Dolné Seči. A Romky chodily do vesnice a prosily selky o jídlo. Děly pro ty selky různé práce a za to jim dávaly slaninu, chleba, sádlo, brambory... A z toho jsme žili. Nechci se chlubit, že jsem si žil kdoví jak, takový byl život. Ten, kdo je v mých letech, tohle dobře zná. Tomu není třeba nic vysvětlovat.

Před druhou světovou válkou s Romy obchodovali Židé, vyměňovali a kupovali od nich koně, často staré herky, nemocné nebo dýchavičné koně. A tihle Židé za nimi přijeli až do Seče, protože se kamarádili a řekli jim: „Pojeďte s námi do Ameriky! Všechno vám zaplatíme, co bude potřeba, úplně všechno. Pojeďte!“ Ale oni neodjeli. Ani v té době ne. Nechtěli. My nejsme národ, co kočuje. Jenomže gádžové nás k tomu donutili.

Znám velmi dobře historii našich Romů, protože jako dítě jsem poslouchal, co se povídalo. Nebyl jsem jako ostatní děti, co hned odbíhaly a neposlouchaly povídání starších Romů. Já jsem seděl a poslouchal. Vyprávěli nám o starých časech, ale říkali nám i pohádky. Protože ještě ani po válce nebyla televize, ani elektrika, nic. Kdeže, ani rádio nebylo, nic takového. Byl jeden Rom, jmenoval se Jožka, byl to bratr mého dědy, a on měl pro sebe velký pokoj. Když se nudil, říkal nám: „Jděte ke stohu, přineste si slámu!“ Přinesli jsme si slámu a položili jsme si ji pod sebe, sedli jsme si tam a on nám vyprávěl pohádky. Když vyprávěl pohádky, všichni jsme ho poslouchali. Když ale začal mluvit o Romech, nebyl už nikdo vzhůru, jenom já.

Naši Romové uměli moc krásně zpívat. Za písněmi a tanci se k nám kdysi jezdili bavit Romové až z Budapešti. Protože věděli, že se u nás krásně zpívá. Dříve žili Romové v osadě. Neromové je mezi sebe nepouštěli. Avšak někdy, když Romové pili a zpívali si pod širým nebem, bylo to slyšet až do vesnice a gádžové vyšli ven a slyšeli, jak Romové krásně zpívají. A líbilo se jim to... Začali je zvat, aby jim zpívali. Proto se nám podařilo vytvořit si dobré vztahy s gádži. Jiné Romy gádžové mlátili, ale ty naše nikdy. Žádné konflikty nebyly. U nás byla nulová kriminalita.

Kdysi uměl nejlépe zpívat můj děda, jeho bratr Jožka a jeho žena Dunera. V Levicích byl hotel, jmenoval se Denk. Tam chodili bohatí pánové a tam pak flámovali, tancovali po stolech, jedli, pili. A sem volali tihle bohatí pánové mého dědu s jeho bratrem a bratrovou ženou, aby jim zpívali. Jezdili pro ně až domů.

To mohlo být možná před první světovou válkou. Jezdili pro ně, přijížděli na koních, a vozili je v kočáře. Přivezli jim vždycky oblečení, oblékli je, dali jim cylindry a jelo se. A tak jim zpívali, za což dostávali pěkné peníze. Za ně si pak koupili koně, pití, jídlo, žili si dobře. Můj děda nosil domů peníze v tom cylindru. O tom se zpívá i v jedné písni: „Přinesu ti, ženo, klobouk plný peněz. Podrž si zástěru, nasypu ti do ní peníze, stovky.“ Tahle písnička po něm zůstala. Je tomu už sto let, ale tyhle slova stále platí.

Ale na hudební nástroje naši Romové hrát neuměli. Vždyť v té době jsme neměli žádné nástroje. Nikdo neuměl hrát na žádný hudební nástroj. Ale Rumungři v tomhle byli speciální, měli vynikající primáše, byli to virtuóзовé. Ale tihle naši na nic nehráli. Pouze vytleskávali rytmus o dveře a podle toho zpívali a tancovali. Když dělali větší oslavy, volali Rumungry, protože přímo v Seči Rumungři žili, byl tam primáš, cimbálista, basista, a tak si je zavolali a oni jim hráli. A k tomu zpívali a tancovali. I v tom hotelu v Levicích je doprovázeli.

Narodil jsem se roku 1941, uprostřed války. U nás doma jsme ze začátku nebyli moc ohrožení. Válčilo se v jiných zemích. Ale pak se začali na Hronu bít Němci s Rusy, každý na jedné straně. Nemohli se dostat přes vodu. A Rusové nás tlačili zpátky, zatímco postupovali dopředu.

Když jsme pak přišli domů, nedokázali jsme přejít přes řeku. Na obou březích se bojovalo. Zdálo se, že vidět děla a jiné zbraně. A my jsme šli domů. Já jsem byl malé dítě. Domy, které měli Romové postavené u řeky, všechny byly zničené. Koukáme, domy nikde. Byly celé rozbořené, nic z nich nezůstalo. Všechno bylo rozmetané, rozmlácené, úplně zničené, jak odtamtud Rusové stříleli a jak Němci z druhé strany bombardovali, bum! Když jsme přišli, spatřili jsme to: nic tam nebylo. Holá planina. Vydržela to jen stáj mého dědy pro šest koní. Ta měla postavené stěny z betonu a tam jsme se uchýlili. Po válce jsme tam byli moje babička, její dcery, její synové, moje máma a její vnukové a žili jsme tam v té stáji. Byl jsem malé děcko, ale tohle si pamatuji.

Můj děda byl za války v koncentráku a také tam zemřel. Jmenoval se Karol Lakatoš, měl romskou přezdívku Čuri. Z naší vesnice tam byla ještě moje teta Růža, jedna Romka Ribizla, Naranč a Šošoj, můj děda a ještě jeden Rom. Odvezli je až do Štúrova. Naložili je na vlak jedoucí z Maďarska a odvezli je společně s Romy ze Želiezovců a dalších vesnic do Dachau. Už tam zůstal, umřel tam. Více lidí se už nevrátilo.

Pamatuji si, že po válce byly těžké časy. Byl květen, nebylo co jíst, ani gádžové neměli nic zaseto na polích. Umírali jsme hladem. Romové si koupili koně, podřízli ho a pak jsme to koňské maso jedli. Když chcíplo prase, přišli k nám gádžové: „Pojďte si to vzít!“ A Romové si pro to šli, nařezali to a dali z toho všem. Ale byla to mršina. Neměli jsme na výběr. Kdybychom to odmítli, co bychom dělali? Jaký Rom řekne, že neví, co to je maso ze zdechliny? Já řeknu po pravdě, že jsme ho jedli, protože jsme k tomu byli nucený.

Potom dostala babička peníze za mého dědu, protože ho odvedli do koncentráku. Dali jí peníze a ona si postavila dům. Měl velkou kuchyň a jeden pokoj. Tam jsme se všichni vešli. A pak jsme si zasadili na políčkách zeleninu, brambory, ovoce. Když jsme sklidili, už bylo dobře. Romové si koupili koně, prodali je. Vydělávali peníze.

No a pak šel můj táta přes pole. Byl Rom a bylo to na něm poznat. Bylo to v roce 1946, rok po válce. Můj táta šel přes to pole a uviděli ho policajti a řekli: „Hele, támhle jde cikán!“ Byli opilí, vzali pušku, zamířili, bum! Střelili ho do nohy. Padl na zem a než dojel do nemocnice do Levic, bylo pozdě. Dostal otravu krve a umřel. Zůstali jsme jen tři děti, moje sestra, můj bratr a já. Žili jsme, jak se dalo, z toho, jak už jsem říkal, jak moje máma chodila k selkám a prosila je o jídlo, pomáhala jim s různými pracemi. Já jsem chodil s neromskými dětmi do školy. Z osmi romských kluků a dvanácti romských dívek, co nás poslali po válce do školy, tam nezůstal nikdo, jenom já. Jenom já sám jsem chodil do školy, snažil jsem se, ale také jsem pomáhal mému strýci s koňmi, kosit pro ně trávu, krmit je, protože můj strýc je prodával a z toho měl peníze. A tak jsme žili.

Po válce Romové zase kšeftovali s koňmi. Přijeli až sem do Prahy a tady kšeftovali. Kupovali tady látky na povlečení, na šaty a vozili je na Slovensko a tam je prodávali. A tak si vydělávali. No a v té době se začaly vydávat „šatenky“, oděvní, potravinové a kojenecké lístky. Komunisti na ně až tak přísní nebyli, protože Romové se vždycky snažili vyjít s policajty tak, aby je nechali handlovat s koňmi, nebo aby jim obec dala povolení k této činnosti. Jenže později se za to začalo zavírat. Protože prodávali koně, vydělali si tím peníze a neplatili daně. Jeden Rom za koně dostal tři roky vězení. Romové prohlašovali: „My jsme sběrači“. Pracovali pro sběrné suroviny, sbírali kůže, peří... No a k tomu potřebovali koně. A takhle dostali povolení od sběrného podniku vykupovat po vesnicích kůže a další suroviny. Železo, peří, zaječ a ovčí kůže... Tehdy jim koně nechali, ale později je za ně i zavírali. Pak začala auta.

V roce 1959 přišel soupis kočujících osob. Říkali, že do soupisu vezmou Romy, kteří nepracují a kteří se potulují. My jsme v té době zrovna dělali práci v Karose. Bylo mi sedmnáct, když jsme odešli do Litomyšle pracovat. Pracovali jsme tam a šlo nám to moc dobře. Vedoucí a vůbec celý závod viděl, že jsme dobří pracovníci, že umíme mluvit s gádži, že nejsme špatní. Ředitel nám tehdy každý měsíc nosil odměny, prémie. Osobně nám vozil peníze z Vysokého Mýta až do Litomyšle. Takže když byl soupis, policajti nám řekli: „Vy do soupisu nepatříte, to nejde! To nepřichází v úvahu.“ Hrál jsem tam fotbal, učil jsem se hrát na trubku. Takže nás do soupisu nevzali. Ale Romy v Praze i na Slovensku vzali všechny do soupisu, aby je měli pod kontrolou, sledovali, jak pracují a snažili se je zařadit do práce. No ale nějak se jim to nakonec nepodařilo.

Z našich Romů nikomu koně nezabavili. Protože v té době už Romové neměli koně. Už jenom staří Romové, co byli zvyklí mít koně. Já jsem takto svému tchánovi kupoval koně. Nejen jednou, několikrát jsem mu koupil koně. A on mu nosil obrok, seno, jetel. Kupovali jsme vyzáblé koně a on je vykrmoval. A pak je prodával na maso a vydělával tím slušné peníze. Ale to neexistovalo, aby přišli a někomu zabavili koně. Řeknu ti, že za komunismu bylo Romům dobře, lépe než dneska. Nikdo jim neubližoval, brali je do zaměstnání, aby pracovali. Jenže Romové se snažili zařídit si marodku, aby mohli dělat lepší kšefty, aby si mohli koupit auta, protože z výplaty to nebylo možné, neměli dobré výdělky.

Když jsem žil v Čechách, v Litomyšli, začal jsem hrát na trumpetu. Měl jsem tam kamarády a s nimi jsem hrál. Dělal jsem tam asi tři roky, dokud jsem se neoženil. Pak jsem jel domů do Levic, k nám do Seče. Tam mě slyšeli hrát neromští kluci a zavolali si mě. Začal jsem s nimi hrát. Říkali jsme si Tulácká organizace lajďáků. Tuláci. Já hrál na trubku, měli jsme s alt, b tenor, hrálo se na klavír, basu, bubny...

Bylo nás tam asi sedm nebo osm kluků, měli jsme zpěvačku a já jsem taky zpíval. Hodně jsem se tam toho naučil, té kultuře mezi nimi, mezi velkými pány. A byli jsme moc dobří. Hráli jsme maďarské, slovenské i romské písničky. Ale hlavně jazz. Bylo to tak, že když vydal Gott jeden den novou písničku, na druhý den už jsme ji uměli a už jsme ji hráli. A to perfektně. A každý se tomu divil. Byl jsem tam sám jediný Rom mezi neromskými kluky. Ostatní byli všichni gádžové. Já jsem se ale tím, že jsem Rom, netajil. Nestyděl jsem se za to, že jsem Rom. Chodili jsme hrát v jednom týdnu i dvakrát. Vydělávali jsme si tím dost peněz, za den osm set nebo tisíc korun, to byly tenkrát veliké peníze.

V roce 1980 jsme utekli do Rakouska. Když jsme utíkali, byla zrovna olympiáda v Rusku. Odešli jsme spolu s mým bratrancem, oba jsme měli osm dětí, on i já. Spousta jich byla malých. Můj nejmladší syn Mário byl ještě v peřince. A s takovými dětmi jsme utíkali.

Udělali jsme si nějak pasy, zapsali do nich děti a odjeli do Bulharska. Tam za námi přijeli Romové z Kanady a dovezli nám doložky, co se vkládaly do pasu, abychom mohli jet do Jugoslávie. Přijeli jsme tam, ale nemohli jsme v Jugoslávii najít žádný psací stroj v našich znacích, všechny byly v azbuce. Nenašli jsme ho nikde. Chodili jsme, hledali jsme, ptali jsme se, nikdo takový neměl. „Óuu“, řekl jsem, „už nevím, co mám dělat. Musíme hledat dál!“ Nakonec jsme našli jednoho starého partyzána, který hrozně nadával na komunisty, protože za ně bojoval a oni se mu za to nijak neodvděčili, nic mu nedali. No a ten nám to napsal. Byl s námi jeden Rom z Kanady, který nám pod lupou udělal falešná razítka do papírů, a tak se nám to nějak podařilo. Pak jsme šli na ambasádu v Bělehradu a tam nám dali vízum dovolující vstup do Rakouska. Ale bylo to velmi složité. Děti byly ještě malé a jeli jsme vlakem. Dělali jsme, jakože jedeme z Jugoslávie domů, do Čech. A nechali nás. Dále už jsme šli pěšky a hledali jsme, kudy přejít. Našli jsme nakonec takovou cestu, po které jsme přešli do Rakouska. Tam jsme se dostali do lágru a požádali jsme o azyl.

Byl jsem tam s dětmi tři roky. Dali mi dvě velké místnosti, protože jsem tam pracoval. Dělal jsem v lágru překladatele. Pomáhal jsem, když vzali na lágr další lidi, tehdy tam bylo mnoho Poláků, právě začali hodně utíkat, každý den jich přijížděly dva autobusy. Potom jsem ale řekl, že to už dělat nebudu, že musíme jít pryč. Dali nám velký dům, velkou vilu blízko Dunaje. Byli jsme v tom domě pět let. Nájemné nám platila sociálka. Ale nějak nám tam nebylo dobře. Pořád jsem hledal nějaké Romy, se kterými bychom mohli mluvit a dělat různé věci. Takže pak nás napadlo, že odejdeme do Německa. Ale ani tam nám to nevyšlo. Jeli jsme do Švédska a tam nám to zase nevyšlo. Takže jsme se vrátili zpátky do Rakouska a tam jsme byli, dokud se neotevřely hranice. V devadesátém roce jsme se vrátili opět sem, do Česka. Tady nám dali byt ve Školské ulici, přímo v centru Prahy. Dali mi pěkný byt. Jenomže děti už byly velké a už chodily samy ven. Když jsem viděl, co se tam děje, řekl jsem: „No, tak než aby to bylo takhle, raději odejdu domů. Vždyť tady začnou děti brát drogy!“ A odjeli jsme zase zpátky domů, do Dolné Seče.

